

# CETA: een achterhaald verdrag

---

## Voorwoord

Geachte senatoren,

Terwijl een virus de wereld in beslag neemt en onze samenleving op de proef stelt, heeft u de onverminderde verantwoordelijkheid om wetgeving te beoordelen. Zo ook het handelsverdrag CETA. Op 31 maart kunt u hierover schriftelijke vragen indienen.

Er zijn vele redenen om kritisch te zijn over CETA. Niet voor niks roept een grote en diverse groep organisaties het parlement op om CETA in de huidige vorm niet goed te keuren. De vakbonden en de Consumentenbond, boeren, ontwikkelingsorganisaties, klimaat- en milieu-activisten, dierenvrienden en vele anderen. Maar ook veel rechtsgeleerden zijn erg kritisch. Zo waarschuwden ruim 100 hoogleraren én de Duitse Bond van Rechters tegen de investeringsbescherming van CETA en TTIP.

**De tijd heeft CETA ingehaald.** Wat in 2009 begon als onderhandelingen over wat een 'modern' handelsverdrag zou moeten worden, is geëindigd in een verdrag dat een oude, ongelijke en onduurzame economie versterkt en niet bijdraagt aan oplossingen voor een aantal van de grootste problemen van deze tijd.

Integendeel. **CETA werpt juist belemmeringen op voor de oplossingen.** Kringlooplandbouw met een eerlijk inkomen voor boeren wordt moeilijker gemaakt door meer concurrentie om de laagste voedselprijs. Duurzame ontwikkeling (Sustainable Development Goals) is in CETA ondergeschikt aan de bescherming van investeerders. En juist nu we voor de uitdaging staan om binnen één generatie af te kicken van onze verslaving aan fossiele energie, geven we de dealers en grootverbruikers extra bescherming tegen al te ingrijpend klimaatbeleid.

Het is de taak van de Eerste Kamer om wetgeving op zijn kwaliteit te beoordelen, op basis van rechtmatigheid, handhaafbaarheid en uitvoerbaarheid. Met name de investeringsarbitrage vinden wij niet te rijmen met het principe van **rechtmatigheid**. Een buitenlandse investeerder krijgt rechten die een binnenlandse ondernemer niet heeft en kan daarbij de nationale rechter passeren. Over de **handhaving** van CETA heeft het Europees Parlement nauwelijks iets te zeggen en de nationale parlementen nog minder. Wel krijgen ambtelijke comités ruime mandaten om nadere afspraken te maken over voedselveiligheid, investeringsbescherming en nog veel meer. Zonder parlementaire controle. CETA bemoeilijkt daarnaast de **uitvoering van beleid** voor onder andere kringlooplandbouw en klimaat, zoals hierboven al is benoemd.

Internationale samenwerking om de grote problemen van onze tijd op te lossen is zeker nodig. Ook handelsverdragen kunnen daar aan bijdragen. Maar handel is een middel, geen doel. **Het doel zou een duurzame en eerlijke wereldeconomie moeten zijn.**

De vraag is niet of er bezwaar zou zijn tegen handel met onze bondgenoot en bevrijder Canada. De vraag is waarom het zelfs met Canada niet is gelukt om een akkoord te sluiten dat onze wereld duurzamer en eerlijker maakt. **Neem geen genoegen met CETA in de huidige vorm. Eis een beter verdrag.**

Freek Bersch (Milieudefensie) en Sara Murawski (Handel Anders)



## Samenvatting

Deze notitie geeft een beknopt analyse van de belangrijkste bezwaren tegen het Comprehensive Economic and Trade Agreement, CETA. De notitie is niet volledig, het verdrag is te groot en te complex om alle overwegingen rondom CETA te adresseren. Ons betoog richt zich daarom ook op die onderdelen die het meest ingrijpend zijn, die al sterk centraal hebben gestaan in het Europees Parlement en in de Tweede Kamer, of die nog weinig aandacht hebben gekregen maar die desondanks relevant zijn voor de Eerste Kamer.

De reden waarom het handelsverdrag met Canada zo omstreden is, is niet de verlaging van tarieven en het verminderen van bureaucratie. De pijn zit in het feit dat de zeggenschap van de lidstaten op diverse vlakken verregaand wordt ingeperkt. Dat geldt met name voor de arbitrageparagraaf en het Gemengd Comité. Deze onderdelen hebben ondermijnende invloed op de democratie en de rechtsstaat, en ze hebben ook ongewenste gevolgen voor de landbouw, het klimaat en het Midden en Kleinbedrijf. Ook het dienstenhoofdstuk geeft veel zeggenschap weg op het gebied van de publieke diensten door in principe *alle* diensten te liberaliseren. Dat is relevant voor de Eerste Kamer, omdat het regelrecht ingaat tegen de uitkomsten van de Commissie Kuiper, die in 2012 rapporteerde over de gevolgen van de privatiseringen en verzelfstandiging van overheidsdiensten, en aanbevelingen deed om dat proces in de toekomst onder strakke regie te houden.

De bezwaren tegen CETA zijn ondergebracht in zes hoofdstukken. **Hoofdstuk 1** gaat in op het **Investment Court System**, de arbitrageparagraaf die buitenlandse investeerders het recht geeft om claims in te dienen wanneer zij menen dat er sprake is van indirecte onteigening. Dit betreft beleidsmaatregelen die van invloed zijn op de waarde van een investering door een buitenlandse ondernemer. Het Investment Court System (ICS) in CETA, kent een aantal problemen. Zo is het uitsluitend toegankelijk voor buitenlandse investeerders, wat strijdig is met artikel 1 van de grondwet. Via Canadese dochterondernemingen hebben ook ruim 45.000 Amerikaanse bedrijven toegang tot dit arbitragesysteem. Claims worden ingezet vanwege hun afschrikwekkende werking op overheden, zowel bij de nationale als ook bij lagere overheden. Minister Kaag heeft laten weten geen noodzaak te zien voor een arbitrageparagraaf, en ook de Canadese overheid schrapt dit onderdeel uit veel van zijn handelsverdragen. Al die argumenten wegen extra zwaar omdat de arbitrageparagraaf lang doorloopt: het onderdeel blijft na opzegging nog 20 jaar effectief.

**Hoofdstuk 2** gaat in op het zogeheten **Gemengd Comité**, dat de harmonisatie van regels voortzet na afsluiting van het verdrag. Het Gemengd Comité stuurt een aantal adviesgroepen aan, die voorstellen doen over aanpassing van regels, en heeft daarin verregaande bevoegdheden, die niet hoeven te worden voorgelegd aan de lidstaten of het Europees Parlement. De Europese Commissie weigert bekend te maken wie er lid zijn van deze adviesgroepen, wat er op de agenda staat en wat er besproken wordt. Met een beroep op de Canadese Wet op de Openbaarheid Bestuur is echter gebleken dat de Canadese overheid er bij de Europese collega's op heeft aangedrongen het voorzorgsbeginsel af te schaffen, en dat de Europese vertegenwoordiging zich daartoe bereid heeft verklaard. Gevreesd moet worden dat de inbreng van het maatschappelijk middenveld het af zal leggen tegen die van grote multinationals, die immers over meer fondsen beschikken om onderzoek te doen en beleidsmakers te belobbyen.

**Hoofdstuk 3** gaat in op het hoofdstuk over **publieke diensten**. In CETA zijn afspraken gemaakt over het openstellen van de markt voor diensten voor Canadese ondernemers. De afspraken gaan regelrecht in tegen wat de Commissie Kuiper heeft

geadviseerd in zijn rapport uit 2012, over de gevolgen van de privatisering en verzelfstandiging van overheidsdiensten. De Commissie Kuiper heeft aangedrongen op maatwerk en zorgvuldigheid, betrokkenheid van stakeholders en de mogelijkheid om liberalisering terug te draaien. In CETA worden in principe alle diensten in één klap geliberaliseerd, met een expliciet verbod om liberalisering terug te draaien. Hoewel het verdrag de mogelijkheid bood om op voorhand uitzonderingen te bedingen, heeft Nederland daar amper gebruik van gemaakt.

**Hoofdstuk 4** gaat over **kringlooplandbouw**. Kringlooplandbouw is de ambitie van minister Schouten om landbouw zodanig vorm te geven dat er zo min mogelijk afval vrijkomt, dat de uitstoot van schadelijke stoffen zo klein mogelijk is en dat grondstoffen en eindproducten met zo min mogelijk verlies benut worden. Dat ondermijnt de beleidscoherentie: het is op zijn best niet het doel van het CETA-verdrag, en op zijn ergst juist het tegendeel van wat het verdrag bereikt. De regels waaraan Canadese boeren moeten voldoen, liggen lager dan die voor Europese boeren, zodat zij mogen werken met bestrijdingsmiddelen en groeibevorderaars die in Europa verboden zijn. Ook de transportkosten voor levensmiddelen die even goed dicht bij huis geproduceerd kunnen worden dragen niet bij aan het terugdringen van de uitstoot van broeikasgassen. De ruime bevoegdheid van het Gemengd Comité, tot slot, gaat ten koste van de zeggenschap van de Nederlandse overheid op het gebied van regels.

**Hoofdstuk 5** adresseert het onderwerp **klimaat**. De grootste bedreiging in CETA voor de strijd tegen klimaatverandering is de arbitrageparagraaf. Mede onder druk van de Urgenda-rechtszaak zal de Nederlandse overheid in de nabije toekomst maatregelen moeten nemen om de omslag te maken naar een schonere en duurzamere economie. Wanneer buitenlandse investeerders de mogelijkheid krijgen om alle kosten die daarbij horen af te wentelen op de belastingbetaler, dan worden de lusten geprivatiseerd, maar de lasten gecollectiviseerd. Deze bedrijven worden daarmee volstrekt gevrijwaard van elke bijdrage aan deze transitie. Los daarvan moeten we onder CETA rekening houden met toenemende transportkosten, intensivering van de landbouw en een groeiend aandeel teerzandolie in de import van onze ruwe olie. Teerzandolie is verreweg de meest vervuilende vorm van fossiele energie. Ook hier is beleidscoherentie ver te zoeken.

**Hoofdstuk 6**, tot slot, richt zich op de gevolgen van CETA voor het **Midden en Kleinbedrijf**. CETA is niet onderhandeld vanuit het belang van het MKB. Slechts een heel klein deel exporteert naar Canada. Voor toegenomen concurrentie door Canadese ketens moeten deze ondernemers wél vrezen, net als van de ondermijning van het consumentenvertrouwen door dalende standaarden. De arbitrageparagraaf is door zijn hoge kosten (gemiddeld €8 miljoen per zaak) niet toegankelijk voor kleine bedrijven.

# Inhoudsopgave

Voorwoord.....	1
Samenvatting.....	2
Inhoudsopgave.....	4
Inleiding.....	5
De doelen van CETA.....	6
Bezwaren tegen CETA.....	8
1. Investment Court System is onnodig, ondemocratisch en strijdig met de Grondwet...8	
a. ICS is alleen toegankelijk voor buitenlandse investeerders.....	8
b. CETA heeft een afschrikwekkende werking op overheden.....	9
c. Ook decentrale overheden worden blootgesteld aan claims.....	10
d. EU en Canada hebben volwaardige rechtssystemen, dus ICS is overbodig.....	11
e. Geen verplichting om nationale rechtsmiddelen uit te putten.....	12
f. ICS hoeft alleen te toetsen aan verdragstekst, niet aan wetten en verdragen.....	12
g. Via dochterondernemingen is CETA is een achterdeur voor TTIP.....	13
h. Het investeringshoofdstuk in CETA loopt na opzegging nog 20 jaar door.....	13
2. Harmonisatie omzeilt democratische controle.....	13
a. Besluitvorming wordt gedelegeerd naar niet democratisch ingestelde comités.....	14
b. Het voorzorgsbeginsel komt onder druk te staan.....	15
c. Invloed van het bedrijfsleven is fors.....	15
d. Harmonisering met de Canadese technische regelgeving is achteruitgang.....	16
3. Liberalisering van vrijwel alle diensten verplicht.....	16
a. Elke liberalisering is onomkeerbaar.....	18
b. Canadese investeerders krijgen dezelfde voordelen als de eigen investeerders.....	18
c. Canada lift mee op andere verdragen.....	18
4. CETA ondermijnt pogingen om kringlooplandbouw te stimuleren.....	18
a. CETA is een bedreiging voor de Europese landbouw.....	18
b. De kringlooplandbouw van minister Schouten is niet verenigbaar met CETA.....	20
5. CETA is niet te verenigen met de klimaatdoelen.....	20
a. Transport belast het klimaat.....	21
b. Intensivering van de landbouw vergroot de uitstoot van broeikasgassen.....	21
c. Teerzandolie is zeer vervuilend.....	21
d. De arbitragepanels hoeven zich niets aan te trekken van klimaatverdragen.....	22
6. MKB meer concurrentie van multinationals door CETA.....	22
a. CETA betekent toenemende, oneerlijke concurrentie.....	23
b. ICS is slecht toegankelijk voor het MKB.....	23
c. Verschillende productiestandaarden ondermijnen consumentenvertrouwen.....	23
Conclusies en aanbevelingen.....	25
Colofon.....	26

## Inleiding

Het beeld dat veel mensen hebben bij het woord ‘handelsverdrag’ is dat van een akkoord over tarieven en volumes. Er gaan meer producten de grens over, denken we, want er komen minder importtarieven en minder bureaucratie; het is een win-winsituatie, waar iedereen alleen maar beter van wordt. Maar met die karakterisering doen we CETA, het handelsverdrag met Canada, tekort. Niet alleen is er het nodige aan

te merken op de spelregels binnen het verdrag, CETA gaat ook nog eens een stuk verder. Je zou het handelsgebied dat CETA vormgeeft zelfs kunnen vergelijken met de voorganger van de EU, de EEG. Het zet betekenisvolle stappen naar een gezamenlijke binnenmarkt, en zelfs naar een gezamenlijke wetgevende bevoegdheid. Belangrijk verschil is alleen dat de democratische controle in de EEG veel groter was.

Die verregaande samenwerking op het gebied van regelgeving wordt vorm gegeven door een aantal instrumenten, waarvan de arbitrageparagraaf weliswaar de bekendste is, maar zeker niet de enige, en niet eens de meest ingrijpende. Zo wordt de bevoegdheid om het verdrag te herzien gedelegeerd aan de Eurocommissaris voor buitenlandse handel, in samenwerking met zijn Canadese evenknie. Een aantal onderdelen van het verdrag heeft bovendien zulke verregaande gevolgen, dat we ons moeten afvragen of het parlement het wel kan goedkeuren met een eenvoudige meerderheid. Het feit dat het arbitragehof (ICS, *Investment Court System*) dat onderdeel uitmaakt van het verdrag, uitsluitend toegankelijk is voor buitenlandse investeerders, werpt de legitieme vraag op of hiermee het gelijkheidsbeginsel van artikel 1 van de Grondwet niet wordt aangetast. Europese burgers – waaronder investeerders – hebben geen toegang tot de arbitrage.

Het verdrag heeft mede om die redenen veel weerstand opgeroepen. Niet alleen burgers, maar ook wetenschappers, rechters, vakbonden, boerenorganisaties, milieuorganisaties en mensenrechtenorganisaties hebben zich sterk tegen het verdrag verzet. Dat had zowel te maken met de inhoud van het verdrag, als ook met de buitengewoon ondoorzichtige manier waarop de onderhandelingen hebben plaatsgevonden. In de publieke opinie is CETA veelvuldig geassocieerd met TTIP, het omstreden handelsverdrag waarover geruime tijd onderhandeld werd met de Verenigde Staten maar dat onder president Trump voorlopig in de koelkast werd gelegd. Zoals we in paragraaf 1g op pagina 13 zullen zien, biedt CETA voor veel Amerikaanse bedrijven echter vergelijkbare toegang tot de Europese markt.

Deze notitie geeft een korte inleiding in de doelen van dit verdrag, en vervolgens een opsomming van de belangrijkste ongewenste gevolgen van CETA in zijn huidige vorm. Milieudefensie dringt er bij de leden van de Eerste Kamer sterk op aan om tegen dit verdrag te stemmen. CETA ondermijnt de rechtsstaat, het ontnemt het Nederlandse parlement veel zeggenschap en het ondermijnt de uitvoering van internationale verdragen zoals het klimaatverdrag van Parijs en verdragen op het gebied van mensenrechten. CETA ondergraaft het voorzorgsbeginsel dat de kern vormt van het Europese milieu- en gezondheidszorgbeleid, en tot slot leidt CETA tot oneerlijke concurrentie voor boeren en het midden- en kleinbedrijf, en hindert lagere overheden in het uitvoeren van hun kerntaken. CETA is het eerste handelsverdrag van de nieuwe generatie, en het wordt genoemd als blauwdruk voor toekomstige verdragen. Er staat meer op het spel dan u denkt.

## De doelen van CETA

Het CETA-mandaat werd door de Europese Raad van regeringsleiders vastgesteld in mei 2009, dus midden in de kredietcrisis. Tegen die achtergrond moest het verdrag allereerst economische ontwikkeling, bestrijding van de armoede, volledige werkgelegenheid en fatsoenlijk werk voor iedereen opleveren<sup>1</sup>. Het is geen onconventioneel idee om de economie aan te jagen door meer handel te drijven. Maar het mandaat had grotere ambities. Bijzondere aandacht moest geschonken worden aan “passende procedures om non-tarifaire handelsbelemmeringen en andere onnodige handelsbarrières te voorkomen”. Het verdrag moest verder zorgen voor een aanpak van “handelsgerelateerde regelgeving en non-tarifaire handelsbelemmeringen [...] die kunnen neerkomen op een vorm van willekeurige discriminatie of verkapte beperking van de handel tussen lidstaten”<sup>2</sup>.

Deze laatste twee passages zijn cruciaal, omdat zij de basis vormen voor nieuwe instrumenten in dit nieuwe type verdragen, de zogeheten *diepgaande en uitgebreide vrijhandelsovereenkomst* (uit het Engels: deep and comprehensive free trade agreement – DCFTA). De sterke focus op het verwijderen van handelsbarrières betekent dat elk verschil in regelgeving wordt opgevat als een op te ruimen obstakel. Onder andere het voorzorgsbeginsel, dat aan de basis ligt van het verdrag van de Europese Unie (VEU), komt daarmee onder druk te staan (zie ook paragraaf 2b op pagina 15).

De “passende procedures om handelsbarrières te voorkomen” waar het mandaat om vraagt, zijn opgevat als een legitimatie om ook in de toekomst regelgeving rondom producten en diensten te harmoniseren, echter zonder de mogelijkheid van democratische controle. CETA wordt een ‘levend verdrag’ genoemd, waarin het afstemmen van onder andere procedurele regels en gemeenschappelijke normen gemandateerd wordt naar een zogeheten ‘Gemengd Comité’<sup>3</sup>, onder co-voorzitterschap van de Canadese minister en de Eurocommissaris van Internationale Handel. De feitelijke uitvoering van het werk wordt gedaan door gespecialiseerde subcomités, aan wie bevoegdheid verleend wordt om onder auspiciën van het Gemengd Comité voor de CETA te handelen<sup>4</sup>. Noch de nationale parlementen, noch het Europees Parlement hebben nog zeggenschap over nieuwe regels die worden voorgesteld door deze comités, of zelfs wijzigingen in het verdrag zelf<sup>5</sup>. De Commissie weigert openheid van zaken te geven over deelnemers en agenda van de werkgroepen. Tegelijkertijd heeft het bedrijfsleven ruime mogelijkheden om buiten de democratische controle om regelgeving op het gebied van bijvoorbeeld milieu en voedselveiligheid aan te vallen. De Canadese pesticidenindustrie heeft binnen deze werkgroepen al opgeroepen om Europese standaarden te verzwakken<sup>6</sup>.

Een derde instrument, naast de primaire harmonisatie en de passende procedures, is de paragraaf over investeringsarbitrage. Het arbitragehof in CETA wordt uitsluitend ingericht om claims van buitenlandse investeerders te behandelen die zich gediscrimineerd voelen, of die menen dat er sprake is van verkapte beperking van de handel tussen lidstaten. De uitleg van wat willekeurige discriminatie is, of een verkapte beperking van de investeringen tussen lidstaten, wordt hiermee in handen gegeven van

<sup>1</sup> Zie [http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2011/september/tradoc\\_148201.pdf](http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2011/september/tradoc_148201.pdf)

<sup>2</sup> Zie §10 van titel 2 van <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9036-2009-EXT-2/en/pdf>

<sup>3</sup> Zie artikel 26.1 van <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/trb-2017-13-n1.html>.

<sup>4</sup> Zie artikel 26.2 van <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/trb-2017-13-n1.html>.

<sup>5</sup> Zie p. 3 van <https://dopus.uni-speyer.de/frontdoor/index/index/docId/3568>.

<sup>6</sup> Zie: <https://www.ftm.nl/artikelen/nederland-in-de-bres-voor-onacceptabel-onderdeel-handelsverdrag-ttip>.

een privaat hof, dat zich uitsluitend hoeft te baseren op de tekst van het handelsverdrag. Deze figuur heeft ingrijpende gevolgen voor de rechtsstaat.

Een vierde belangrijk instrument betreft de liberalisering van diensten. Het CETA-verdrag werkt met een negatieve lijst, wat erop neerkomt dat alle diensten geliberaliseerd worden – en daarmee opengesteld voor buitenlandse investeerders – behalve die, die bij vaststelling van het verdrag zijn uitgesloten. De lijst met uitzonderingen kan niet worden herzien of aangevuld, zelfs niet met diensten die op het moment dat het verdrag werd afgesloten nog niet bestonden<sup>7</sup>. Een en ander is niet te verenigen met de aanbevelingen van de Eerste Kamercommissie Kuiper over de privatisering en verzelfstandiging van overheidsdiensten<sup>8</sup>.

Samengevat: een diepgaande en uitgebreide vrijhandelsovereenkomst als CETA is een verdrag dat bedoeld is om de handel te vergemakkelijken door deregulering en harmonisatie, op een wijze die ten koste gaat van democratische controle en fundamentele principes van de rechtsstaat.

---

<sup>7</sup> Zie [https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2016/april/tradoc\\_154427.pdf](https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2016/april/tradoc_154427.pdf).

<sup>8</sup> Zie [https://www.eerstekamer.nl/commissies/parlementaire\\_onderzoekscommissie](https://www.eerstekamer.nl/commissies/parlementaire_onderzoekscommissie).

# Bezwaren tegen CETA

## 1. Investment Court System is onnodig, ondemocratisch en strijdig met de Grondwet

Tijdens een debat in de Tweede Kamer in 2017 stelde minister Kaag: “zouden we nú met Canada een onderhandeling beginnen, dan zou investeringsbescherming of geschillenbeslechting niet in het akkoord worden opgenomen”<sup>9</sup>. Het arbitrage-hof ICS is het meest omstreden onderdeel van CETA. ICS of *Investment Court System* is een vorm van Investeerder naar Staat arbitrage (*Investor to State Dispute Settlement*, ISDS) die weliswaar een paar van de meest in het oog springende fouten van ISDS afzwakt, maar die in de kern toch nog steeds onder deze noemer gevat moet worden<sup>10</sup>. ICS geeft net als andere vormen van ISDS buitenlandse investeerders de mogelijkheid om overheden aan te klagen wanneer die maatregelen treffen die hun verwachte winst bedreigen. ISDS is om verschillende redenen uiterst omstreden, zoals onder andere blijkt uit opinies van de Deutscher Richterbund<sup>11</sup> en de European Association of Judges<sup>12</sup>. Een publieke consultatie over ISDS die de Europese Commissie in 2014 uitvoerde, leverde bijna 150.000 reacties op, waarvan 97% negatief<sup>13</sup>. Een petitie die op 11 februari 2020 aan de Tweede Kamer werd overhandigd had bijna 847.000 ondertekeningen<sup>14</sup>.

De arbitrageparagraaf valt onder de expliciete bevoegdheid van de lidstaten<sup>15</sup>, en is daarmee niet alleen nog niet voorlopig in werking, maar ook expliciet afhankelijk van de goedkeuring van de Europese lidstaten.

Hieronder gaan we in op de diverse bezwaren tegen deze vorm van ISDS.

### a. ICS is alleen toegankelijk voor buitenlandse investeerders

Net als alle vormen van ISDS is ICS een inherent asymmetrisch systeem<sup>16</sup>. Het biedt een aparte rechtsgang die uitsluitend toegankelijk is voor buitenlandse investeerders. Daarmee dringt zich de vraag op of ICS wel te rijmen is met Artikel 1 van de Grondwet<sup>17</sup>. CETA discrimineert op grond van nationaliteit: uitsluitend Canadese investeerders mogen een claim indienen, investeerders van binnen de EU komen niet voor het claimrecht in aanmerking. Dit verdrag moet daarom worden opgevat als een herziening van de Grondwet, die vraagt om een verzwaarde herzieningsprocedure.

Binnenlandse investeerders en bedrijven worden expliciet buitengesloten, maar ook de staat, de burger of maatschappelijke organisaties kunnen er geen beroep op doen om een klacht in te dienen als een buitenlandse investeerder rechten schendt. In een aangenomen motie van PvdA-kamerlid Jan Vos<sup>18</sup> uit 2016 sprak de Kamer zich uit voor

<sup>9</sup> Zie pagina 14 van <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2017Z16857&did=2017D36639>.

<sup>10</sup> Zie ook <https://www.tni.org/en/publication/investment-court-system-put-to-the-test>

<sup>11</sup> Zie <https://www.drb.de/positionen/stellungnahmen/stellungnahme/news/2117/>.

<sup>12</sup> Zie <https://ala.org/es/wp-content/uploads/2017/02/Statement-European-Association-of-Judges.pdf>

<sup>13</sup> Zie <http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1234>

<sup>14</sup> Zie <http://handelanders.nl/846-838-handtekeningen-tegen-isds/>

<sup>15</sup> Zie [https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2017/september/tradoc\\_156035.pdf](https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2017/september/tradoc_156035.pdf).

<sup>16</sup> Zie ook [https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract\\_id=3152808](https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3152808).

<sup>17</sup> Zie [https://www.denederlandsegrondwet.nl/id/vi7pkisz82r9/artikel\\_1\\_gelijke\\_behandeling\\_en](https://www.denederlandsegrondwet.nl/id/vi7pkisz82r9/artikel_1_gelijke_behandeling_en):

“Allen die zich in Nederland bevinden, worden in gelijke gevallen gelijk behandeld. Discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht of op welke grond dan ook, is niet toegestaan”.

<sup>18</sup> Zie: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-21501-02-1677.html>



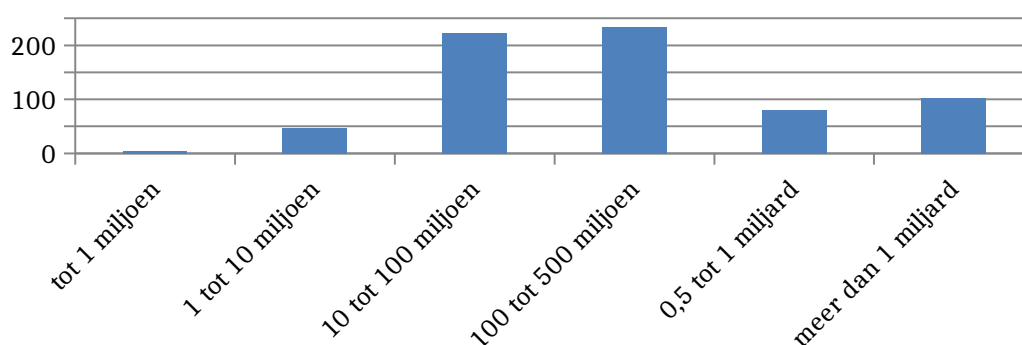
“toegang voor derden zoals vakbonden en ngo's”. Aan die motie is geen gehoor gegeven<sup>19</sup>; derden kunnen hun opvattingen slechts kenbaar maken door een *amicus curiae* brief<sup>20</sup>.

#### b. CETA heeft een afschrikwekkende werking op overheden

De Europese Commissie erkent dat overheden het recht hebben om te reguleren, maar biedt buitenlandse investeerders tegelijk de mogelijkheid om forse financiële compensatie te eisen voor de gevolgen van die regelgeving. Hoewel een arbitragehof niet gelijk gesteld kan worden aan een rechtbank zijn de uitspraken die het hof doet wel juridisch afdwingbaar, en de sancties die het kan opleggen zijn een stevig machtsmiddel.

Volgens onderzoek van de UNCTAD lopen de claims uiteen van €110.000 tot €8,2 miljard, en de toegekende bedragen, voor zover er al uitspraak gedaan is, van €27.000 tot €3,6 miljard<sup>21</sup>.

### Totaal aantal ISDS-claims wereldwijd



De reden waarom een ISDS-claim een sterk drukmiddel is, is omdat het in vrijwel alle gevallen een kostenpost is voor een overheid. In 50% van de gevallen moet de overheid betalen of zijn beleid aanpassen. In 27% van de gevallen is dat omdat de investeerder wint, in 23% omdat er geschikt wordt. De schikking kan eruit bestaan dat de overheid een deel van de geëiste compensatie betaalt, alsnog het beleid aanpast, of beide. Maar zelfs wanneer het arbitragepanel in het voordeel van de overheid beslist, wat in 37% van de gevallen gebeurt, betaalt deze toch nog vaak de advocaatkosten<sup>22</sup>. Die bedragen ruim 80 procent van de proceskosten, die gemiddeld €8 miljoen bedragen<sup>23</sup>. Het arbitragepanel bepaalt wie de juridische kosten betaalt, dus ook als de staat niet verloren heeft, kan hij toch gedwongen worden de rekening te betalen<sup>24</sup>.

Daarmee geeft een arbitrageclausule een belangrijke prikkel tot het voorkomen van claims, bijvoorbeeld door risico's te vermijden en op voorhand het beleid aan te passen. Dit effect van arbitrageclaims staat ook bekend als 'regulatory chill': het bevriezen van de impuls om te reguleren. Dat maakt dit arbitragesysteem tot een effectief

<sup>19</sup> Zie: <https://www.nrc.nl/nieuws/2019/10/15/ceta-verdrag-verliest-meerderheid-eerste-kamer-a3976750>.

<sup>20</sup> Zie <https://www.tweedekamer.nl/downloads/document?id=dffa9790-ef96-49ef-8225-ad68406b9d18>

<sup>21</sup> Zie <https://investmentpolicy.unctad.org/investment-dispute-settlement>.

<sup>22</sup> In de overige gevallen wordt de rechtszaak gestaakt (11%), of wordt er beslecht zonder schadevergoeding (2%). Zie <https://www.tni.org/en/publication/50-jaar-isds>

<sup>23</sup> Zie p. 19 van [http://www.oecd.org/investment/investment-policy/WP-2012\\_3.pdf](http://www.oecd.org/investment/investment-policy/WP-2012_3.pdf)

<sup>24</sup> Zie p. 9 van <http://10isdsstories.org/report/>.

drukmiddel. Er zijn uitspraken bekend van arbitrageadvocaten die toegeven uitsluitend met dat doel te dreigen met claims<sup>25</sup>.

Uit onderzoek van de Canadese hoogleraar Gus Van Harten blijkt dat het Canadese beleid inderdaad op voorhand aangepast wordt onder druk van de NAFTA arbitrageparagraaf<sup>26, 27</sup>. In 2017 dreigde het Canadese energiebedrijf Vermillion Frankrijk met een forse ISDS-claim vanwege de zogeheten Hulot-wet, naar de Franse minister van milieu, die naar een definitieve uitfasering van alle fossiele brandstoffen in 2040 toewerkte. Onder druk van deze claim draaide de Franse regering de ambities fors terug<sup>28</sup>.

Al in 2015 nam de Tweede Kamer een motie aan van ChristenUnie-Kamerlid Gert Jan Segers waarin ISDS wordt afgewezen, onder andere vanwege deze *regulatory chill*. Segers spreekt van “een soort postdemocratie waarin hele grote bedrijven met hele grote belangen met enorme claims kunnen aankomen. Dat is bedreigend voor de democratie zelf”<sup>29</sup>.

### c. Ook decentrale overheden worden blootgesteld aan claims

Het ultieme doel van CETA is het weghalen van zo veel mogelijk hindernissen in de handel tussen Canada en de EU. Daarom staat er ook expliciet in het verdrag dat alle wetten en regels die worden vastgesteld op elk bestuurlijk niveau onderwerp kunnen zijn van arbitrage<sup>30</sup>. De staat kan dus worden aangeklaagd vanwege besluiten op lagere niveaus.

Een bekende casus is de zaak Vattenfall versus Hamburg<sup>31</sup> uit 2009. Het Zweedse energiebedrijf Vattenfall legde een claim van €17,5 miljard neer bij de Duitse regering toen de stad Hamburg de aanleg van een kolencentrale vertraagde wegens strijdigheid met de Duitse en Europese milieuwetgeving. Duitsland heeft geschikt. Het bedrag van de schikking is niet bekend gemaakt, maar Hamburg moest zijn aanvullende milieueisen laten vallen, en Vattenfall mocht zijn toezeggingen intrekken om de effecten op de rivier de Elbe te verzachten. Vergelijkbare claims zijn die van het Amerikaanse betonbedrijf Bilcon tegen de Canadese provincie Nova Scotia<sup>32</sup>, en van de Amerikaanse afvalverwerker Metalclad tegen de Mexicaanse provincie San Luis Potosi<sup>33</sup>

Ook Nederland kan worden aangeklaagd – sterker: op 23 januari van dit jaar gaf minister Wiebes in antwoord op kamervragen toe, dat “de Nederlandse regering door

<sup>25</sup> “Peter Kirby, a partner in the Canadian law firm Fasken Martineau described ISDS tribunals as: ‘a lobbying tool in the sense that you can go in and say, “OK, if you do this, we will be suing you for compensation.” It does change behaviour in certain cases’”, zie <https://www.euractiv.com/section/trade-society/news/ttip-chevron-lobbied-for-controversial-legal-right-as-environmental-deterrent/>

<sup>26</sup> Zie [https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract\\_id=2700238](https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2700238).

<sup>27</sup> Van Harten spreekt uitgebreid over dit onderwerp in een artikel van Follow The Money, zie <https://www.ftm.nl/artikelen/nederland-in-de-bres-voor-onacceptabel-onderdeel-handelsverdrag-ttip>

<sup>28</sup> Zie <http://10isdstories.org/cases/case5/>.

<sup>29</sup> Zie <https://www.sconline.nl/achtergrond/opponenten-vrijhandelsverdrag-vrezen-regulatory-chill>

<sup>30</sup> Zie de definities in art. 12.1 <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/trb-2017-13-n1.html#d17e5516>: *bevoegde autoriteit*: elke overheid van een partij of niet-gouvernementeel orgaan waaraan door enige overheid van een partij bevoegdheden zijn gedelegeerd, die een vergunning verleent; *vergunningsprocedures*: administratieve of procedureregels, met inbegrip van regels voor de wijziging of verlenging van een vergunning, die moeten worden nageleefd om aan te tonen dat aan de vergunningsvereisten is voldaan.

<sup>31</sup> Zie <https://isds.bilaterals.org/?case-study-vattenfall-v-germany-i>.

<sup>32</sup> Zie <https://www.international.gc.ca/trade-agreements-accords-commerciaux/topics-domaines/disp-diff/clayton.aspx?lang=eng>.

<sup>33</sup> Zie <https://investmentpolicy.unctad.org/investment-dispute-settlement/cases/17/metalclad-v-mexico>.

Uniper in kennis gesteld [is] van een mogelijke claim<sup>34</sup>. Het Duitse energiebedrijf dreigde een schadeclaim in te dienen vanwege de wet verbod kolen voor elektriciteitsproductie. De Nederlandse regering heeft via Curaçao zelfs al een claim tegen zich zien eisen. De Banco del Orinoco vreest dat Curaçaose overheidsmaatregelen de bank in zijn investeringen zal schaden, en doet daarom een beroep op een bilateraal investeringsakkoord tussen Venezuela en het Koninkrijk der Nederlanden<sup>35</sup>.

Daarnaast speelt een aantal kwesties die actueel kan worden wanneer de ISDS-paragraaf in CETA actueel wordt. Zo werd het Canadese energiebedrijf Vermillion, de op één na grootste gaswinner in Nederland, door de rechter gedwongen om zijn gaswinning in onder andere Woerden terug te schroeven<sup>36</sup>. Met een arbitrageclaim zou het bedrijf niet alleen een deel van de investering kunnen teruggeisen – een redelijke eis van nadeelcompensatie die een reguliere rechter ook zou kunnen toekennen – maar ook de *verwachte winst*<sup>37</sup>, die veel hoger zou uitvallen. Dit principe is de norm onder arbiters van investeringsgeschillen en wordt 'fair market value' genoemd<sup>38</sup>. Het ondernemersrisico komt daarmee geheel op conto van de belastingbetaler.

Een ander voorbeeld is het Canadese vastgoedbedrijf CAPREIT, dat een groeiend aantal sociale woningen bezit in verschillende Nederlandse steden<sup>39</sup>. Gemeenten kunnen op dit moment nog hun sociale woningen beschermen, bijvoorbeeld door het instellen van een woonplicht of verhuurplicht, door sociale woningbouw vast te leggen in het bestemmingsplan of door een maximale huurstijging af te spreken. Al deze maatregelen vormen echter een bedreiging voor de verwachte winst van het bedrijf. De inwerkingtreding van de arbitrageparagraaf biedt een sterk instrument om daartegen in actie te komen.

Elke gemeente of provincie waar een Canadese investeerder (of investeerders met een Canadese vestiging) actief is, en die iets doet wat die investeerder zou willen aanvechten, kan te maken krijgen met een ICS-claim. Het is in dat geval weliswaar Nederland dat aangeklaagd wordt en een eventuele schadeclaim moet betalen, maar dat neemt niet weg dat er lokale gevolgen kunnen zijn, bijvoorbeeld als resultaat van een schikking.

#### **d. EU en Canada hebben volwaardige rechtssystemen, dus ICS is overbodig**

Het ISDS-systeem, waar het ICS op voortborduurde, is ontwikkeld in een tijd dat koloniale mogendheden wilden investeren in hun voormalige koloniën zonder al te grote risico's te lopen<sup>40, 41</sup>. Dat had er onder andere mee te maken dat de juist zelfstandig geworden landen nog geen volwaardig rechtssysteem hadden. Gezien de moderne inzichten over dergelijke arbitragepanels is er het nodige af te dingen op de rechtvaardigheid van dit instrument. Het Canadese rechtssysteem is echter volwaardig en volwassen, en om lid te mogen worden van de Europese Unie is het hebben van een volwaardig rechtssysteem zelfs een harde voorwaarde<sup>42</sup>. Er is geen enkele aantoonbare

<sup>34</sup> Zie vraag 7 van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/01/24/beantwoording-kamervragen-over-de-mogelijke-claim-tegen-de-nederlandse-staat-van-de-energiereuzen-uniper-en-rwe>.

<sup>35</sup> Zie <https://www.knipselkrant-curaçao.com/dh-international-arbitration-for-banco-del-orinoco/>.

<sup>36</sup> Zie <https://eenvandaag.avrotros.nl/item/boringen-in-kleine-gasvelden-onrust-in-woerden/>.

<sup>37</sup> Zie <https://corporateeurope.org/en/international-trade/2016/04/eu-investment-proposal-won-t-prevent-corporate-attacks-health>

<sup>38</sup> Zie <https://verfassungsblog.de/we-need-to-talk-about-valuation-in-isds/>.

<sup>39</sup> Zie <https://trajectum.hu.nl/gemeente-kan-absurde-huurverhogingen-juridisch-niet-tegengaan/>.

<sup>40</sup> Zie <https://www.tni.org/en/publication/50-jaar-isds>

<sup>41</sup> Zie <https://www.guengl.eu/issues/documents/report-an-evaluation-of-the-proposed-multilateral-investment-court-system/>

<sup>42</sup> Dit zijn de Criteria van Kopenhagen, zie [https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/accession\\_criteria\\_copenhagen.html?locale=nl](https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/accession_criteria_copenhagen.html?locale=nl).

noodzaak voor een parallel rechtssysteem, dat ook nog niet beter of rechtvaardiger is. De vereisten die ICS stelt aan haar arbiters met betrekking tot onafhankelijkheid, transparantie en rechtvaardigheid voldoen bijvoorbeeld niet aan de magna carta van de Adviesraad van Europese Rechters van de Raad van Europa<sup>43,44</sup>.

De effectrapportage die de Europese Commissie in 2011 publiceerde stelt dat een arbitrageparagraaf “geen garantie biedt op economische voordelen”, en dat “de inperking van de beleidsruimte het nut ervan twijfelachtig maakt”<sup>45</sup>.

#### **e. Geen verplichting om nationale rechtsmiddelen uit te putten**

Het doel van de regel van Uitputting van Nationale Rechtsmiddelen (UNR) uit het internationaal gewoonterecht, was de soevereiniteit van de staat te beschermen door van individuen te vereisen dat zij, voor schade die veroorzaakt zou zijn door een staat, verhaal halen binnen de interne rechtsorde alvorens internationale procedures tegen dat land in te leiden<sup>46</sup>. Het afsluiten van investeringsverdragen heeft die regel de afgelopen jaren sterk ondermijnd. Ook het ICS hanteert die regel niet. Een groeiend aantal landen, waaronder Argentinië, India, Roemenië, Turkije, de Verenigde Arabische Emiraten en Uruguay, en een aantal Afrikaanse staten, heeft de regel echter opnieuw geïntroduceerd. Gezien het feit dat de EU en Canada volwaardige rechtssystemen hebben (zie punt 1d hierboven) zou een herintroductie van deze regel in het CETA-verdrag voor de hand liggen.

#### **f. ICS hoeft alleen te toetsen aan verdragstekst, niet aan wetten en verdragen**

ICS werkt effectief als een parallelle rechtsgang, in de zin dat een arbiter de gedragingen van een aangeklaagde partij toetst aan geldende afspraken, om te zien of een – vaak forse – financiële vergoeding te rechtvaardigen is. Voor de aangeklaagde staat is er weinig verschil: gedrag dat niet in overeenstemming is met de verdragstekst wordt bestraft met een serieuze sanctie. ICS heeft echter geen zeggenschap over of gedragingen ook binnen de grenzen van wetten en verdragen vallen. Sterker: als een buitenlandse investeerder een zaak in handen geeft van het ICS, dan sluit hij daarmee een reguliere rechtsgang uit<sup>47</sup>. Hij sluit daarmee ook elke toetsing uit aan nationale wetten of verdragen zoals mensenrechtenverdragen of het klimaatverdrag van Parijs. Een arbitrageprocedure heeft uitsluitend betrekking op datgene wat is overeengekomen in de verdragstekst. De enige beroepsmogelijkheid die overblijft, is binnen het ICS zelf. De beroepsprocedure die tot het Europese Hof van Justitie of het Europese Hof voor de Rechten van de Mens leidt, is afgesloten.

Het is daarbij van belang op te merken dat de CETA-verdragstekst weliswaar hoofdstukken bevatten die zich richten op duurzame ontwikkeling<sup>48</sup>, arbeidsrechten<sup>49</sup>

---

<sup>43</sup> “The Magna Carta points out, that the independence of judges shall be statutory, functional and financial (sect 3). Decisions on selection, nomination and career shall be based on objective criteria and taken by the body in charge of guaranteeing independence (sect 5). Neither the appointment, nor the term of office nor the retainer fee meet with this requirements”, zie

<https://ala.org.es/wp-content/uploads/2017/02/Statement-European-Association-of-Judges.pdf>

<sup>44</sup> Zie <https://www.ftm.nl/artikelen/handelsverdrag-tussen-canada-en-de-eu-is-regeren-via-geheime-werkgroepen>

<sup>45</sup> Zie pagina 19-20 van [https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2011/september/tradoc\\_148201.pdf](https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2011/september/tradoc_148201.pdf)

<sup>46</sup> Zie <https://www.iisd.org/sites/default/files/publications/best-practices-exhaustion-local-remedies-law-investment-en.pdf>

<sup>47</sup> Dit is de zogenoemde ‘No U-turn approach’, zie [https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-8-2015-008188-ASW\\_EN.html](https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-8-2015-008188-ASW_EN.html).

<sup>48</sup> Zie <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/trb-2017-13-n1.html#d17e11268>.

<sup>49</sup> Zie <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/trb-2017-13-n1.html#d17e11421>.

en milieubescherming<sup>50</sup>, maar die hoofdstukken zijn vaag en niet in rechte afdwingbaar<sup>51</sup>. Aangezien maximale concurrentie op alle aspecten van de producten, de productiewijze en de transport het inherente doel is van vrijhandel, is wetgeving noodzakelijk om bepaalde aspecten uit te sluiten. Producten die gemaakt zijn met kinderarbeid, zijn bijvoorbeeld goedkoper, maar op dat punt willen wij niet dat er geconcurrereerd wordt. Datzelfde geldt voor producten die mensenrechten in bredere zin schenden, die het milieu schaden of die dierenwelzijn schade berokkenen. Een afdwingbaar duurzaamheids hoofdstuk is voorwaarde voor een fatsoenlijk verdrag, en ook voor het kunnen naleven van de afspraken gemaakt in het Parijsakkoord. CETA heeft zo'n hoofdstuk niet.

Omdat arbitrage de reguliere rechtsgang niet bij de overwegingen hoeft te betrekken, en de hoofdstukken over duurzame ontwikkeling, arbeidsrechten en milieubescherming niet afdwingbaar zijn, vormt CETA een levensgrote bedreiging voor de handhaving van dergelijke regels. Wanneer een buitenlandse investeerder zijn winst bedreigd ziet omdat de wetgever regels formuleert om arbeidsrechten, dierenwelzijn of milieuschade in te dammen, hebben de arbiters maar weinig instrumenten om in zijn nadeel te oordelen. Dat blijkt ook wel uit de ettelijke voorbeelden van arbitrageclaims van die strekking waarvan de meest prominente besproken worden in de studie *Investment Court System put to the test*<sup>52</sup>. Buitenlandse investeerders krijgen hiermee een machtsmiddel waarmee ze democratisch opgestelde wetten terzijde kunnen schuiven.

#### **g. Via dochterondernemingen is CETA is een achterdeur voor TTIP**

Uit onderzoek van Milieudefensie en SOMO<sup>53</sup> blijkt dat meer dan 45.000 Amerikaanse bedrijven die actief zijn in de Europese Unie een aanmerkelijk belang hebben in een Canadese vestiging. Van de 7.953 Amerikaanse bedrijven in Nederland kunnen er 5.495 aanspraak maken op de CETA-rechten, en een arbitragezaak aanspannen via het CETA-verdrag. Wanneer de arbitrageparagraaf in werking treedt, is een belangrijke doelstelling van het TTIP-verdrag al vervuld<sup>54</sup>.

Omdat Canada, in het kader van artikel 9.5 van CETA aanspraak kan maken op meestbegunstigingsbehandeling<sup>55</sup>, dat wil zeggen, op elke gunst die ook aan derde landen worden toegekend, zet dat de achterdeur voor Amerikaanse bedrijven ver open. De term 'blauwdruk voor toekomstige verdragen' krijgt hiermee wel een heel reële invulling.

#### **h. Het investeringshoofdstuk in CETA loopt na opzegging nog zo jaar door**

Mocht een toekomstige regering besluiten het CETA-verdrag op te zeggen, dan kan dat niet met onmiddellijk effect. Dat de opzegging enige tijd vraagt is niet ongebruikelijk, maar de arbitrageparagraaf heeft een bijzonder lange opzegtermijn: deze blijft nog 20 jaar actief.

## **2. Harmonisatie omzeilt democratische controle**

De Duitse hoogleraar Wolfgang Weiß waarschuwt voor een verregaande bevoegdheidsoverdracht bij het harmoniseren van verschillen in regelgeving. CETA wordt een *levend verdrag* genoemd, dat op basis van een gedelegeerd mandaat, en onder

<sup>50</sup> Zie <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/trb-2017-13-n1.html#d17e11840>.

<sup>51</sup> Zie <https://pdfs.semanticscholar.org/e591/0ade6d5129b752663f1382ae2f732c19fa35.pdf>

<sup>52</sup> Zie <https://www.tni.org/en/publication/investment-court-system-put-to-the-test>.

<sup>53</sup> Zie <https://milieudefensie.nl/actueel/nog-een-reden-om-ceta-tegen-te-houden>

<sup>54</sup> Maar merk op dat ISDS van tafel is in het nieuwe USMCA handelsverdrag tussen de Verenigde Staten en Canada, zie <https://www.iisd.org/library/usmca-investors>.

<sup>55</sup> Zie <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/trb-2017-13-n1.html#d17e4717>

invloed van de inbreng van belanghebbenden voortdurend kan worden veranderd. Het verdrag bestaat niet alleen uit harde afspraken die zijn vastgelegd in het verdrag, en waar het Europese Parlement en de nationale parlementen over hebben kunnen debatteren. CETA zal blijven veranderen nadat de lidstaten het verdrag hebben geratificeerd. Was de parlementaire inbreng bij dat eerste deel al beperkt tot goedkeuring achteraf, bij het tweede deel wordt die goedkeuring niet eens gevraagd. Het Europees Parlement wordt hooguit in kennis gesteld. Ook hierin is de vraag gerechtvaardigd in hoeverre het opgeven van democratische controle opweegt tegen de beoogde doelen.

#### a. Besluitvorming wordt gedelegeerd naar niet democratisch ingestelde comités

Wanneer de EU en Canada de veiligheid van een product testen op manieren die niet hetzelfde zijn, maar die sterk op elkaar lijken, dan is het een goed idee om te bestuderen of die verschillen niet kunnen worden bijgesteld, of equivalent verklaard. Dat er een gezamenlijk comité wordt ingesteld om dergelijke ambtelijke procedures te begeleiden is, is niet vreemd. Maar de bevoegdheden van het Gemengd Comité in CETA<sup>56</sup> reiken veel verder, en zij onttrekken zich in feite aan elke democratische controle.

Professor Weiß waarschuwt voor de grootschalige overdracht van bevoegdheden aan een niet democratisch gecontroleerd comité<sup>57</sup>. Zo kan het Gemengd Comité, en onder zijn verantwoordelijkheid een aantal specialistische comités, het verdrag zelf wijzigen, of algemene voorschriften uitvaardigen. Daarmee oefenen ze *wetgevende bevoegdheden* uit. Ook mogen ze technisch administratieve regels opstellen, of CETA-verplichtingen met verbindende kracht interpreteren – kortom: *individuele reguleringsbeslissingen nemen*. Verder mogen zij *rechterlijke uitspraken* doen in douanekwesties, en ze zijn bevoegd om te beslissen over de vervanging van het Investment Court System door een multilateraal systeem<sup>58</sup>. De democratische controle daarbij is vrijwel nihil. De ervaringen met het Gemengd Comité in NAFTA leren dat de standaarden vrijwel nooit omhoog gaan.<sup>59</sup>

De Eurocommissaris voor Internationale Handel is samen met de Canadese minister voor Internationale Handel voorzitter van het Gemengd Comité, en in die hoedanigheid verantwoording schuldig aan het Europees Parlement. Maar het Europees Parlement heeft geen bevoegdheid om besluiten van het Gemengd Comité te voorkomen, amenderen of in te trekken<sup>60</sup>. Bij de voorbereiding van een besluit wordt het Europees Parlement niet eens geraadpleegd<sup>61</sup>.

Wie de leden zijn van deze specialistische comités en wat er op de agenda staat, houdt de Europese Commissie geheim. Zo weigerde de Commissie gevolg te geven aan een WOB-verzoek van het Duitse *Umweltinstitut*. Publicatie van de namen van de aanwezigen zou in strijd zijn met Europese privacywetten, en het publiek maken van inhoudelijke informatie zou het besluitvormingsproces binnen de werkgroep ‘ernstig ondermijnen’<sup>62</sup>. Hiermee verdwijnt de besluitvorming rondom fundamentele zaken, inclusief het aanpassen van het verdrag zelf, achter de gesloten deuren van een gelegitimeerd achterkamertje. “Door wetgevende verantwoordelijkheid over te dragen

<sup>56</sup> Zie artikel 26.1 van CETA <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/trb-2017-13-n1.html#d17e12650>.

<sup>57</sup> Zie <https://dopus.uni-speyer.de/frontdoor/index/index/docId/3568>.

<sup>58</sup> Zie pagina 5 van idem.

<sup>59</sup> Zie <http://canadians.org/sites/default/files/publications/report-ceta-food-safety-english.pdf>.

<sup>60</sup> Zie paragraaf 5 van <https://www.bilaterals.org/?the-role-of-treaty-committees-in>

<sup>61</sup> Zie paragraaf 6 van idem.

<sup>62</sup> Zie <https://www.ftm.nl/artikelen/handelsverdrag-tussen-canada-en-de-eu-is-regeren-via-geheime-werkgroepen>

aan geheime werkgroepen wordt de politieke keten waarin elk staatsbesluit terug te voeren moet zijn op een volksmandaat gebroken”, stelt Dr. Thomas Köller<sup>63</sup>.

#### **b. Het voorzorgsbeginsel komt onder druk te staan**

Leidend principe in het Europese beleid voor voedselveiligheid, volksgezondheid en milieu is het voorzorgsbeginsel<sup>64</sup>. Dit beginsel legt de bewijslast voor nieuwe producten op de Europese markt bij de producent: deze moet aantonen dat zijn product veilig is. Canada, dat meer georiënteerd is op de Amerikaanse markt, volgt de zogenoemde ‘wetenschappelijke benadering’, die erop neerkomt dat de consument die zich geschaad voelt door een product, voor de rechter moet aantonen dat het onveilig is. De bewijslast ligt dus bij de consument.

Om toegang te krijgen tot de Europese markt, moet de norm voor veel Canadese producten worden opgeschroefd. De Canadese regering verzet zich daartegen, en doet daarvoor een beroep op de WTO, die het voorzorgsbeginsel niet erkent<sup>65</sup>. Canada heeft een geschiedenis van WTO-claims tegen het EU-beleid op het gebied van chemicaliën, hormoonvlees en genetisch gemanipuleerde producten.<sup>66</sup> Uit verslagen van de verdragswerkgroepen voor sanitaire en fyto-santitaire zaken die zijn opgevraagd met een beroep op de Canadese *Access to Information Act*, blijkt dat de Europese Commissie bereid is om het voorzorgsbeginsel op te geven<sup>67</sup>. Nationale parlementen, waaronder het Nederlandse, hebben daarover geen zeggenschap meer.

#### **c. Invloed van het bedrijfsleven is fors**

Door de instelling van het Gemengd Comité en de bijbehorende werkgroepen, verschuift de balans sterker dan verantwoord is in de richting van het bedrijfsleven. Juist omdat de Europese Commissie niet transparant is over wie er zitting heeft in deze werkgroepen, wat er op de agenda staat en wat er besproken wordt, is de democratische controle op dit orgaan nihil. Weliswaar is de afspraak dat het maatschappelijk middenveld evenredig vertegenwoordigd moet zijn, maar in de praktijk komt daar maar weinig van terecht<sup>68</sup>.

De rol van het bedrijfsleven is gedurende het hele onderhandelings- en goedkeuringsproces fors geweest. Het mandaat is sterk geïnspireerd op de brieven van onder meer Business Europe<sup>69</sup> en het European Services Forum<sup>70</sup>, de inbreng van het bedrijfsleven is nadrukkelijk gezocht tijdens de onderhandelingen<sup>71</sup> en de greep van het bedrijfsleven op de Europese instituties is notoir sterk.

Omdat de democratische controle wordt weggenomen van de democratische instituties, is het van belang om te weten welke andere spelers er actief zijn, en hoe groot hun invloed is. Noch de ambtenaren die de rol van wetgevers grotendeels overnemen, noch de Eurocommissaris van Internationale Handel die de politieke verantwoordelijkheid draagt, zijn voor hun positie afhankelijk van kiezers. Hun

---

<sup>63</sup> Ibidem.

<sup>64</sup> Zie <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=LEGISSUM%3AI32042>.

<sup>65</sup> Zie [https://www.foodwatch.org/fileadmin/Themen/TTIP\\_Freihandel/Dokumente/2016-06-21\\_foodwatch-study\\_precautionary-principle.pdf](https://www.foodwatch.org/fileadmin/Themen/TTIP_Freihandel/Dokumente/2016-06-21_foodwatch-study_precautionary-principle.pdf)

<sup>66</sup> Zie <https://www.transportenvironment.org/publications/ceta-and-environment-gold-standard-planet-or-big-business>

<sup>67</sup> Zie p. 12 van <https://canadians.org/report-potential-dangers-ceta-committees-europe>.

<sup>68</sup> Zie [https://corporateeurope.org/sites/default/files/attachments/regulatoryduet\\_en021.pdf](https://corporateeurope.org/sites/default/files/attachments/regulatoryduet_en021.pdf).

<sup>69</sup> Zie <https://www.buinesseurope.eu/publications/business-leaders-hail-launch-eu-canada-talks-joint-declaration-buinesseurope-spcr-cert>

<sup>70</sup> Zie <http://www.esf.be/new/wp-content/uploads/2010/03/ESF-Priorities-for-EU-Canada-CETA-March-2010-Final.pdf>

<sup>71</sup> Zie <https://canadians.org/sites/default/files/publications/CETA-corporations-1010.pdf>

referentiekader wordt voor een belangrijk deel bepaald door de gesprekken die zij voeren met lobbyisten.

De rol van lobbyisten in Brussel is groot. Volgens schattingen van Transparency International<sup>72</sup> zijn er circa 37.500 mensen betrokken bij lobbywerkzaamheden in Brussel. Precieze cijfers zijn niet beschikbaar, omdat opname in het transparantieregister niet verplicht is. Van de geregistreerde bijeenkomsten met de Europese Commissie is ruim 70% met het bedrijfsleven. Slechts 17% van de bijeenkomsten is met maatschappelijke organisaties, de overige 12% is met consultants, denktanks, gemeenten en kerken. De oorzaak voor die scheve verdeling is voor een belangrijk deel te vinden in de beschikbaarheid van financiële middelen. NGO's kunnen niet op elk onderwerp een lobbyist betalen, multinationals kunnen dat wel. Geld is invloed.

Een tweede factor is de nauwe verwevenheid tussen het bedrijfsleven en de Europese instituties. Maar liefst 50% van alle lobbyisten heeft een achtergrond in de Europese instituties, stelt ALTER-EU<sup>73</sup>. Transparency International houdt een overzicht<sup>74</sup> bij van de transfermarkt. Met berichtgeving over voormalig Eurocommissaris Kroes<sup>75</sup>, Commissievoorzitter Barroso<sup>76</sup> en Dieselgate<sup>77</sup> in het achterhoofd, moet dit ons aan het denken zetten. Het risico op een 'corporate takeover' is veel te groot om de democratische controle over te laten aan ontoegankelijke achterkamertjes.

#### d. Harmonisering met de Canadese technische regelgeving is achteruitgang

In een opinieartikel in het Reformatorisch Dagblad schreef de Nederlandse hoogleraar *Standardisation Management* Henk de Vries dat de technische regelgeving in Canada fundamenteel afwijkt van de Europese. Dat heeft ermeê te maken dat Canada zijn grenzen heeft open gezet voor de Amerikaanse aanpak, die veel strikter en bureaucratischer is. Harmonisering met dat hybride systeem leidt tot chaos en achteruitgang, aldus De Vries.<sup>78</sup>

### 3. Liberalisering van vrijwel alle diensten verplicht

In 2011 stelde de fractie van de ChristenUnie in de Eerste Kamer voor een parlementair onderzoek te doen naar de gevolgen van de privatiseringen en verzelfstandiging van vroegere overheidsdiensten<sup>79</sup>. De ervaringen met de verzelfstandiging en privatisering van de post en telefonie, de NS en in de energiesector waren tegengevallen en de rol van de overheid riep vragen op. De Eerste Kamer ging akkoord met het voorstel van de ChristenUnie, en in 2012 verscheen het rapport van de Commissie Kuiper<sup>80</sup>. Het rapport werd met algemene stemmen aangenomen door de Eerste Kamer<sup>81</sup>, en vervolgens door de regering omarmd<sup>82</sup>.

De commissie concludeerde dat de privatiseringen en verzelfstandigingen weinig gestructureerd verlopen zijn, en dat "de rijksoverheid alsnog een taak heeft om eenheid in de aanpak van de rijksdienst te brengen. Dit betekent: het aanbrengen van structuur en het komen tot een beredeneerde ordening van vormen van private en publieke

<sup>72</sup> Zie <http://transparency.eu/lobbyistsinbrussels/>.

<sup>73</sup> Zie <https://www.alter-eu.org/the-revolving-door-in-detail>.

<sup>74</sup> Zie <https://corporateeurope.org/en/revolvingdoorwatch>.

<sup>75</sup> Zie <https://corporateeurope.org/en/revolving-doors/2016/09/what-steellie-neelie-case-tells-us-about-commissioners-ethics>

<sup>76</sup> Zie <https://www.elsevierweekblad.nl/buitenland/achtergrond/2018/02/588254-588254/>.

<sup>77</sup> Zie <https://nos.nl/artikel/2149099-europa-wist-van-dieselgate-en-deed-alles-om-industrie-te-ontzien.html>.

<sup>78</sup> Zie <https://www.rd.nl/opinie/ceta-discussie-mist-belangrijke-argumenten-1.1632215>.

<sup>79</sup> Zie [https://www.eerstekamer.nl/motiedossier/xc\\_b\\_motie\\_schuurman\\_christenunie](https://www.eerstekamer.nl/motiedossier/xc_b_motie_schuurman_christenunie).

<sup>80</sup> Zie [https://www.eerstekamer.nl/commissies/parlementaire\\_onderzoekscommissie](https://www.eerstekamer.nl/commissies/parlementaire_onderzoekscommissie).

<sup>81</sup> Zie [https://www.eerstekamer.nl/motiedossier/c\\_e\\_motie\\_brocker\\_vvd\\_c\\_s\\_over\\_de](https://www.eerstekamer.nl/motiedossier/c_e_motie_brocker_vvd_c_s_over_de).

<sup>82</sup> Zie [https://www.eerstekamer.nl/behandeling/20130325/brief\\_van\\_de\\_minister\\_voor\\_wonen](https://www.eerstekamer.nl/behandeling/20130325/brief_van_de_minister_voor_wonen)



uitvoering van publieke taken. [...] Het is niet alleen zaak om te komen tot beslis- en toetsingskaders, maar ook om de toepassing daarvan te begeleiden. Hierin ligt een taak voor het parlement”.

Met andere woorden: als de overheid besluit om publieke diensten op afstand te zetten, dan moet dat in goed overleg met alle betrokkenen, in een vorm die past bij de wensen en behoeften van de burger. Er moet passende democratische controle zijn, en er moeten niet alleen effectrapportages en nulmetingen worden uitgevoerd, maar er moet ook een mogelijkheid zijn om de privatisering weer terug te draaien.

Het dienstenhoofdstuk in het CETA-verdrag gaat radicaal tegen die aanbevelingen in: in principe worden alle diensten geprivatiseerd of geliberaliseerd, met uitzondering van een van tevoren vastgestelde lijst. Die lijst kan niet worden aangepast, ook niet met nieuwe diensten, en het terugdraaien van privatiseringen is expliciet verboden. Als de Europese lidstaten instemmen met CETA, dan stemmen zij ook in met het onomkeerbare afscheid van een groot en groeiend deel van de publieke diensten. CETA werkt met een negatieve lijst van diensten

CETA liberaliseert alle diensten, behalve die die op voorhand worden uitgesloten. Dit is in afwijking van de General Agreement on Trade in Services (GATS) van de Wereldhandelsorganisatie, waar diensten expliciet moeten worden aangemeld op een zogeheten positieve lijst<sup>83</sup>. Merk op dat de keuze voor een negatieve lijst betekent dat alle nieuwe diensten die in de toekomst nog worden ontwikkeld, niet meer aan de negatieve lijst kunnen worden toegevoegd, en dus automatisch opengesteld worden voor de markt. Internettoegang, een dienst die in relatief korte tijd een revolutionaire opmars gemaakt heeft, mag nooit meer gecollectiviseerd worden, en dat geldt ook voor alle andere diensten die nu nog niet bestaan, maar in de toekomst nog ontwikkeld worden.

De EU als geheel stelt 11 voorwaarden op huidige en 33 voorwaarden op toekomstige maatregelen. Zo worden er voorbehouden gemaakt op de rol van brievenbusmaatschappijen, en andere die openbare nutsvoorzieningen garanderen. Voor drinkwater – de toegang daartoe wordt internationaal erkend als een mensenrecht – worden echter uitsluitend maatregelen aangekondigd met betrekking tot de winning, zuivering en distributie, niet de mogelijkheid om water te nationaliseren. Dus wat gebeurt er wanneer commerciële belangen in strijd komen met de belangen van de samenleving? In het Brabantse Dongen staat een vestiging van Coca Cola die gebruik maakt van drinkwater uit de lokale bron De Wildert<sup>84</sup>. In 2015 pompte Coca Cola 733.000 m<sup>3</sup> water op. Gegeven de droge zomers van de afgelopen jaren dreigt er een drinkwatertekort in Brabant<sup>85</sup>. Het is niet ondenkbaar dat het waterschap in de toekomst maatregelen zal moeten nemen die ook de winst van Coca Cola treffen. Een claim ligt hierbij op de loer.

Behalve uitzonderingen op EU-niveau kunnen lidstaten ook zelf uitzonderingen bedingen. In vergelijking met andere EU-lidstaten maakt Nederland echter maar in zeer beperkte mate gebruik van de mogelijkheid om voorbehoud te maken of diensten zelfs helemaal uit te sluiten van het CETA-verdrag. Nederland maakt slechts zes voorbehouden op huidige maatregelen, en één op toekomstige<sup>86</sup>. Alleen het elektriciteitsnet, het netwerk van gasleidingen en het waarborgen van voorwerpen van

<sup>83</sup> Zie [https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2016/april/tradoc\\_154427.pdf](https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2016/april/tradoc_154427.pdf).

<sup>84</sup> Zie <https://www.cocacolanederland.nl/stories/duurzaamheid/natuurlijk-mineraalwater-van-brabantse-bodem>.

<sup>85</sup> Zie <https://www.klimaatadaptatiebrabant.nl/k/n442/news/view/2794/2025/grondwaterpeil-redelijk-hersteld-maar-is-het-voldoende.html>.

<sup>86</sup> Cf. respectievelijk p. 803 en p. 982 van [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:22017A0114\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:22017A0114(01))

edelmetaal wordt expliciet tot staats eigendom respectievelijk staatsmonopolie bestempeld. Bij de winning van aardolie en gas gaat de Nederlandse olie al een expliciet partnerschap aan met een particuliere ondernemer.

Opmerkelijk is dat Nederland zich in een aantal gevallen zelfs buiten het voorbehoud plaatst dat de EU heeft bedongen. Bij zakelijke diensten zoals bijvoorbeeld de thuiszorg, maar ook in de vervoerssector stelt Nederland zich op als uitzondering door géén eisen te stellen aan de vestigingsplaats van de medewerkers. Ook voor gezondheidszorg en sociale diensten waarvoor enige vorm van overheidsfinanciering of staatssteun wordt ontvangen is Nederland een van de weinige landen die geen aanvullende voorwaarden bedingen.

#### **a. Elke liberalisering is onomkeerbaar**

Behalve dat er in CETA wordt gewerkt met een negatieve-lijstaanpak, zit er ook een zogeheten 'ratchet clause' in, genoemd naar het onderdeel van een ratel dat voorkomt dat het wiel de andere kant op draait. De ratchet clause maakt elk besluit om te liberaliseren onomkeerbaar. Het is niet mogelijk zich in geval van voortschrijdend inzicht of zelfs in geval van nood, te bedenken, en te besluiten om een dienst toch weer te nationaliseren. Het recht op regelgeving wordt hiermee ernstig ingeperkt.

#### **b. Canadese investeerders krijgen dezelfde voordelen als de eigen investeerders**

CETA verplicht de partijen ook tot het zogeheten beginsel van *nationale behandeling*, wat erop neerkomt dat een Canadese investeerder op Europees grondgebied in vergelijkbare situaties niet minder gunstig mag worden behandeld dan de eigen investeerders en hun investeringen<sup>87</sup>. In de context van diensten betekent dit dat een dienst die wordt uitbesteed aan een nationale ondernemer ook moet worden gegund aan een Canadese ondernemer.

#### **c. Canada lift mee op andere verdragen**

Door de zogeheten *meestbegunstigingsbehandeling* kan een land geen gunsten bieden aan een derde land, zonder die gunst ook aan Canada te bieden. Dat zou bijvoorbeeld aan de orde kunnen komen wanneer de EU een handelsverdrag wil sluiten met Groot-Brittannië. Elke gunst die de EU aan Groot-Brittannië biedt, moet ook worden aangeboden aan Canada – en elk ander land waarmee de EU een verdrag met een meestbegunstigingsclausule heeft.

Het besluit om het CETA-verdrag goed te keuren heeft bijzonder ingrijpende gevolgen voor een zeer lange periode. We geven vrijwel al onze diensten op vrijwel alle manieren over aan de markt, en we geven daarbij met een langlopende arbitrageparagraaf een zwaar instrument aan buitenlandse investeerders om eventuele ingrepen in de verwachte winst te compenseren.

### **4. CETA ondermijnt pogingen om kringlooplandbouw te stimuleren**

In dit hoofdstuk gaan we in op de eisen die de Europese Unie stelt aan boeren, en de oneerlijke concurrentie die het gevolg is van het CETA-verdrag. Ook gaan we nader in op de plannen van minister Schouten om te komen tot een vorm van kringlooplandbouw die de Nederlandse landbouw duurzaam maakt en verenigbaar met de klimaatdoelen.

#### **a. CETA is een bedreiging voor de Europese landbouw**

Het CETA-verdrag is erop gericht om zo veel mogelijk handelsbeperkingen weg te halen. Mede onder invloed van het NAFTA-verdrag tussen Canada, de Verenigde

<sup>87</sup> Zie artikel 8.6 van het CETA-verdrag: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/trb-2017-13-n1.html#d17e2765>

Staten en Mexico, dat vanaf 1994 in werking was en in 2018 werd vervangen door het USMCA-verdrag, is Canada sterk georiënteerd op de Amerikaanse markt. De Noord-Amerikaanse aanpak verschilt fundamenteel van de Europese. Het zonder meer weghalen van alle handelsbeperkingen tussen Canada en de EU is vergelijkbaar met het weghalen van een dam tussen twee gebieden van ongelijke hoogte. Omdat de regels voor voedselveiligheid, dierenwelzijn en milieu in Canada lager liggen dan in de EU, zet dat de Europese landbouw onder druk.

In vergelijking met de rest van de wereld heeft de Europese landbouwsector hoge standaarden voor voedselveiligheid, milieu, dierenwelzijn en werknemersrechten. Dat kan omdat de EU strenge normen stelt aan alle landen van de Europese Unie en Europese boeren niet op die criteria hoeven te concurreren. Het gebruik van antibiotica en groeihormonen is bijvoorbeeld een goedkope manier om koeien onnatuurlijk snel te laten groeien, maar het zijn ook methoden die de volksgezondheid en het dierenwelzijn schaden. Door die middelen op Europees niveau te verbieden, wordt er een gelijk speelveld gecreëerd waar alle spelers zich aan moeten houden. Dat betekent dat alle Europese dieren hun leven lang precies getraceerd worden, en dat de kwaliteit van hun vlees – op zijn minst op papier – gegarandeerd kan worden. Ook geldt binnen de EU het *Farm to Fork*-principe, dat alle spelers in de voedselketen dwingt om zo hygiënisch mogelijk te produceren, en het gebruik van ontsmettingsmiddelen te voorkomen.

Handelsverdragen zoals CETA kunnen wel eisen stellen aan de voedselveiligheid van de producten die de grenzen van de Europese Unie over komen, maar over de leefomstandigheden van het vee of de productiewijze van akkerbouwproducten in het land van herkomst heeft de Europese Unie geen zeggenschap. Wanneer een rund zijn leven lang groeihormonen krijgt toegediend, dan is daar in het vlees niets meer van terug te vinden, mits daar een maand voor de slacht mee gestopt is. Ook worden er in de Canadese akkerbouw bestrijdingsmiddelen gebruikt die in de EU verboden zijn<sup>88</sup>. Het ziet er bovendien naar uit dat de maximaal toegestane niveaus voor bestrijdingsmiddelen verhoogd zullen worden als gevolg van CETA<sup>89</sup>. Van de manier waarop de dieren tijdens hun leven behandeld worden, laat staan van de arbeidsomstandigheden van de werknemers, is in het eindproduct helemaal niets terug te vinden. In Canada bestaan nagenoeg geen normen voor dierenwelzijn op de boerderij, en Canadese runderen mogen 36 uur achter elkaar vervoerd worden, zonder voedsel en water<sup>90</sup>. In Europa mag rundvee daarentegen hooguit twee keer 14 uur getransporteerd worden met minimaal een uur rusttijd, waarbij voer en water beschikbaar moeten zijn<sup>91</sup>.

Dat de producten over duizenden kilometers vervoerd moeten worden, met alle milieubelasting van dien, wordt niet meegewogen. De strenge normen die de Europese Unie hanteert, worden daarmee een rem op de concurrentiepositie van Europese boeren. Om de gehoopte voordelen van het verdrag te bereiken, moeten Europese beleidsmakers ofwel de boeren te laten vallen, ofwel de standaarden<sup>92</sup>. Gezien zijn verregaande bevoegdheden zou het Gemengd Comité tot dat laatste kunnen besluiten (zie paragraaf 2a). De duidelijke uitspraken van Nederlandse rechters over klimaat en

<sup>88</sup> Zie bijv. <https://thenarwhal.ca/canada-delays-insecticide-ban-study-finds-insects-verge-extinction/>.

<sup>89</sup> Zie [https://www.tni.org/files/publication-downloads/ttip\\_and\\_ceta\\_-\\_a\\_threat\\_to\\_high-quality\\_european\\_agriculture\\_animal\\_husbandry\\_and\\_food\\_supply\\_2.pdf](https://www.tni.org/files/publication-downloads/ttip_and_ceta_-_a_threat_to_high-quality_european_agriculture_animal_husbandry_and_food_supply_2.pdf)

<sup>90</sup> Zie Table 1 van <http://www.gazette.gc.ca/rp-pr/p2/2019/2019-02-20/html/sor-dors38-eng.html>.

<sup>91</sup> Zie <https://www.nvwa.nl/onderwerpen/vervoer-levende-dieren/documenten/export/veterinair/ks-documenten/werkvoorschriften-dierwelzijn/k-lv-wlzl-01b10>

<sup>92</sup> Zie ook <https://www.aardeboerconsument.nl/wp/wp-content/uploads/2008/11/16-07-14-TTIP-en-landbouw-ACHTERGROND-DOCUMENT-2e-Herziene-versie-nagestuurd.pdf>

milieu, maar ook de toenemende bewustwording van de Nederlandse burgers maken die keuze niet onomstreden. Een coalitie van boeren- en maatschappelijke organisaties verzet zich tegen deze oneerlijke concurrentie ten koste van Europese boeren, die een mogelijke race naar het afvalputje betekent<sup>93</sup>.

#### **b. De kringlooplandbouw van minister Schouten is niet verenigbaar met CETA**

In september 2018 presenteerde Carola Schouten, minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, haar toekomstplan “Waardevol en Verbonden”<sup>94</sup>, waarin ze pleitte voor zogenoemde *kringlooplandbouw*. Schouten probeert daarmee een duurzaam evenwicht te zoeken tussen de behoeften van boeren en consumenten en datgene wat de natuur kan bieden. Concreet wil Schouten dat er zo min mogelijk afval vrijkomt, dat de uitstoot van schadelijke stoffen zo klein mogelijk is en dat grondstoffen en eindproducten met zo min mogelijk verlies benut worden. Dat vraagt van consumenten dat zij een eerlijker prijs betalen en minder voedsel verspillen, en van boeren dat zij minder fossiele brandstoffen, kunstmest en bestrijdingsmiddelen gebruiken. Om hieraan te kunnen voldoen heeft de boer wel een kostendekkende prijs nodig. Het is de vraag hoeveel consumenten bereid zijn het duurdere product te betalen wanneer er ook een goedkoper Canadees product naast ligt.

CETA ondermijnt de beleidscoherentie van de Nederlandse overheid. Kringlooplandbouw is slecht te combineren met CETA en andere vrijhandelsverdragen die de import en export van mineralen stimuleren. Zo leidt de tariefvrije import van soja al tot een groot mestoverschot<sup>95</sup>, en bieden handelsverdragen geen handvatten om op andere aspecten dan voedselveiligheid te sturen<sup>96</sup>. CETA bevordert niet de belangen van kleine boeren, maar juist die van grote agro- en retailbedrijven. CETA geeft geen voorrang aan lokale producten, maar aan goedkope producten die onder lagere milieu- en dierenwelzijnsnormen tot stand zijn gekomen. CETA versterkt dus niet de regels die boeren helpen om dierenwelzijn, milieu, volksgezondheid en arbeidsomstandigheden te verbeteren, maar ondergraaft ze juist. Als het minister Schouten ernst is met het realiseren van kringlooplandbouw, dan is CETA een groot obstakel op haar pad.

### **5. CETA is niet te verenigen met de klimaatdoelen**

In 2015 deed de rechtbank dwingende uitspraken in een rechtszaak die was aangespannen door Urgenda. “De Nederlandse regering is verplicht om maatregelen te nemen tegen de toenemende klimaatverandering, omdat die klimaatverandering een bedreiging vormt op het recht op leven”, aldus de rechtbank<sup>97</sup>, en “de Staat moet meer doen om het dreigende gevaar veroorzaakt door de klimaatverandering te keren, gegeven ook zijn zorgplicht voor de bescherming en verbetering van het leefmilieu.” De uitspraak werd in 2018 eerst in hoger beroep<sup>98</sup>, en in 2019 vervolgens in cassatie<sup>99</sup> bevestigd.

Eveneens in 2015 werd het klimaatakkoord van Parijs<sup>100</sup> in 2015 afgesloten, waarin werd afgesproken dat landen er alles aan moeten doen om de maximale gemiddelde mondiale temperatuurstijging te beperken tot ruim onder de 2 graden en liefst 1,5 graden ten opzichte van de periode voor de industriële revolutie. De Europese Unie en

<sup>93</sup> Zie <https://www.boerenstopperceta.nl>.

<sup>94</sup> Zie <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/beleidsnota-s/2018/09/08/visie-landbouw-natuur-en-voedsel-waardevol-en-verbonden>

<sup>95</sup> Zie <https://www.milieucentraal.nl/milieubewust-eten/tropische-producten/soja/>.

<sup>96</sup> Zie [https://www.tweedekamer.nl/debat\\_en\\_vergadering/commissievergaderingen/details?id=2019A04616](https://www.tweedekamer.nl/debat_en_vergadering/commissievergaderingen/details?id=2019A04616)

<sup>97</sup> Zie <http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RBDHA:2015:7145>

<sup>98</sup> Zie <http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:GHDHA:2018:2591>

<sup>99</sup> Zie <http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:HR:2019:2006>

<sup>100</sup> Zie <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement>

Canada hebben het verdrag geratificeerd op 5 oktober 2016, Nederland op 28 juli 2017<sup>101</sup>.

Het naleven van deze afspraken is slecht te verenigen met CETA. Weliswaar hebben Canada en de EU in het kader van CETA het belang van het klimaatakkoord bevestigd<sup>102</sup>, maar dat verandert niks aan de inhoud van het verdrag. De duurzaamheidsafspraken in CETA zijn zwak en niet afdwingbaar.

Een resolutie van het Europees Parlement van 15 januari 2020<sup>103</sup> spreekt uit “dat alle internationale handels- en investeringsovereenkomsten krachtige, bindende en afdwingbare hoofdstukken inzake duurzame ontwikkeling omvatten, die volledig in overeenstemming zijn met internationale verplichtingen en met name de Overeenkomst van Parijs”. Maar dat gaat alleen over toekomstige verdragen. In zijn huidige vorm is de coherentie tussen CETA en het Nederlandse en Europese klimaatbeleid ver te zoeken.

#### **a. Transport belast het klimaat**

80% van alle wereldhandel wordt per schip vervoerd<sup>104</sup>, en dat volume groeit<sup>105</sup>. Ruim 3% van alle broeikasgassen zijn afkomstig van de scheepvaart<sup>106</sup>. Wanneer we energie willen besparen, dan zijn we zuiniger uit met producten die lokaal geproduceerd zijn, dan met producten die duizenden kilometers over zee getransporteerd worden<sup>107</sup>. De quota voor de import vanuit Canada van 80.000 ton varkensvlees, 65.000 ton rundvlees en 18.500 ton kaas werpen de vraag op wie er wint bij deze handel. De economische bedrijvigheid wordt verlegd naar Canada, ten koste van Europese boeren, en ten koste van het klimaat.

#### **b. Intensivering van de landbouw vergroot de uitstoot van broeikasgassen**

Los van het feit dat transport een extra belasting is op het milieu, zorgen handelsverdragen ook voor een intensivering van de landbouw, wat óók een vergroting oplevert van de uitstoot van broeikasgassen. De groeiende vraag naar landbouwproducten voor de massa-industrie leidt tot een intensivering van de landbouw die een zware wissel trekt op het milieu en het leefklimaat van mensen en dieren die in het gebied wonen.

#### **c. Teerzandolie is zeer vervuilend**

Een belangrijk Canadees exportproduct is ruwe olie, die gewonnen wordt uit teerzand. Volgens een studie die professor Adam Brandt van Stanford University deed in opdracht van de Europese Commissie, zijn de emissies van teerzandolie 14 tot 20 procent hoger dan die van conventionele olie<sup>108</sup>. Daarbij is de productie ook zeer belastend voor de omwonenden in verband met het milieu en met name hun drinkwatervoorziening<sup>109</sup>. De reserves zijn enorm en de regering Trudeau is voorsnog van plan om het tot de laatste druppel uit de grond te halen.” Geen land zou 173 miljard vaten olie in de grond vinden en het daar laten zitten.”<sup>110</sup> Dit is niet te verenigen met de klimaatdoelen. Europese bedrijven waaronder Shell hebben forse belangen in de

<sup>101</sup> Zie [https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg\\_no=XXVII-7-d&chapter=27&clang=en](https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-7-d&chapter=27&clang=en)

<sup>102</sup> Zie [https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2018/september/tradoc\\_157415.pdf](https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2018/september/tradoc_157415.pdf)

<sup>103</sup> Zie [https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2020-0005\\_NL.pdf](https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2020-0005_NL.pdf)

<sup>104</sup> Zie <https://unctad.org/en/pages/PublicationWebflyer.aspx?publicationid=2245>

<sup>105</sup> Zie <https://unctad.org/en/pages/newsdetails.aspx?OriginalVersionID=2220>

<sup>106</sup> Zie <https://www.transportenvironment.org/what-we-do/shipping-and-environment/shipping-and-climate-change>

<sup>107</sup> Zie <https://groentefruit.milieucentraal.nl/milieuscore-van-groente-en-fruit/>

<sup>108</sup> Zie <https://insideclimatenews.org/news/20120522/adam-brandt-tar-oil-sands-canada-europe-low-carbon-fuel-directive-greenhouse-gases>

<sup>109</sup> Zie <https://www.zeit.de/wirtschaft/2015-05/ttip-ceta-costs>

teerzanden en CETA beschermt die belangen via de investeringsbescherming en het bijbehorende arbitragesysteem.

#### **d. De arbitragepanels hoeven zich niets aan te trekken van klimaatverdragen**

Het Zweedse energiebedrijf Vattenfall kon een tweede claim van €4,7 miljard indienen tegen Duitsland toen het parlement besloot om af te stappen van kernenergie naar aanleiding van de kernramp in Fukushima<sup>111</sup>. Een democratisch genomen besluit is dus geen obstakel voor een claim. Dat geldt evenmin voor uitspraken van de rechter, zoals in de Urgenda-zaak. De rechter kan de overheid dwingen om maatregelen te nemen die klimaatverandering tegengaan, maar buitenlandse investeerders hebben een zwaar middel in handen om die maatregelen weer onderuit te halen, of de kosten te verhalen. In Ecuador was Chevron veroordeeld tot bijna 10 miljard dollar schadevergoeding vanwege olievervuiling in het Amazonegebied, maar een arbitragepanel verwierp dat besluit op basis van een investeringsverdrag tussen de VS en Ecuador, en pleitte Chevron vrij.<sup>112</sup> Vergelijkbare claims zijn ook in Nederland te verwachten, zie §1c op pagina 10. Nobelprijswinnaar Joseph Stiglitz spreekt van ‘procesterrorisme’<sup>113</sup> in relatie tot ISDS in handen van bedrijven die hinder ondervinden van klimaatwetgeving.

### **6. MKB meer concurrentie van multinationals door CETA**

Het MKB is de motor waar de Nederlandse economie op draait. Volgens de MKB Servicedesk “[valt] 99% van het totale bedrijfsleven onder het MKB. Zij zijn verantwoordelijk voor meer dan 60% van de toegevoegde waarde en maar liefst 70% van de werkgelegenheid”<sup>114</sup>. Gezien die cijfers zou het voor de hand liggen om bijzondere aandacht te besteden aan de gevolgen van CETA voor het MKB. Dat is niet eens zo zeer gewenst omdat buitenlandse handel zo’n belangrijk aandachtspunt is voor het MKB – nog geen negen procent van alle zelfstandige MKB-bedrijven exporteert naar landen buiten de EU<sup>115</sup> en bijna twee derde (65,1%) van alle MKB-bedrijven zijn eenpitters, wiens expertise beperkt is tot hun unieke product. Maar er kleven aan CETA ook gevaren voor het MKB, en daaraan had zeker aandacht besteed moeten worden. Behalve een paar zijdelingse verwijzingen in de duurzaamheidseffectrapportage van de Europese Commissie uit 2011<sup>116</sup> is er tijdens de onderhandelingen echter geen onderzoek gedaan naar de gevolgen van CETA voor het MKB. CETA is niet onderhandeld met het MKB in gedachten, en de gevolgen van CETA zijn dan ook eerder negatief dan positief voor het merendeel van het Nederlandse bedrijfsleven. Hoe groter een bedrijf is, hoe gemakkelijker het is om te profiteren van een handelsverdrag als CETA. Voor export is een zekere schaalgrootte nodig, daardoor heeft het binnenlandse MKB meer concurrentie te duchten van grote buitenlandse bedrijven dan omgekeerd.

#### **a. CETA betekent toenemende, oneerlijke concurrentie**

Het CBS maakt onderscheid tussen zelfstandig MKB en MKB-bedrijven die onderdeel uitmaken van een groot Nederlands of internationaal concern. “Verwevenheid met een groter (buitenlands) concern betekent in de praktijk vaak meer toegang tot kennis, innovaties, financiering, schaalvoordelen en/of een internationaal netwerk van

<sup>110</sup> Zie [https://www.theguardian.com/commentisfree/2020/feb/05/when-it-comes-to-climate-hypocrisy-canadas-leaders-have-reached-a-new-low?CMP=share\\_btn\\_tw](https://www.theguardian.com/commentisfree/2020/feb/05/when-it-comes-to-climate-hypocrisy-canadas-leaders-have-reached-a-new-low?CMP=share_btn_tw)

<sup>111</sup> Zie <https://www.iisd.org/project/vattenfall-v-germany>.

<sup>112</sup> Zie <https://www.businesswire.com/news/home/20180907005266/en/>

<sup>113</sup> Zie <https://news.trust.org/item/20190529010912-z7rxf>

<sup>114</sup> Zie <https://www.mkb servicedesk.nl/569/informatie-over-midden-kleinbedrijf-nederland.htm>.

<sup>115</sup> Zie figuur 3.3.7 van <https://longreads.cbs.nl/im2018-1/welke-bedrijven-exporteren-waarheen/>.

<sup>116</sup> Zie [http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2008/october/tradoc\\_141032.pdf](http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2008/october/tradoc_141032.pdf).

toeleveranciers en afnemers”, schrijft het CBS<sup>117</sup>. Het zelfstandige MKB heeft die toegang niet.

In Nederland is weinig onderzoek gedaan naar de specifieke situatie van het MKB in relatie tot vrijhandelsverdragen, maar uit onderzoek van de Duitse vereniging voor het MKB (BVMW)<sup>118</sup> blijkt dat minder dan 50% van alle MKB-bedrijven positief effect verwacht van vrijhandelsverdragen, terwijl meer dan de helft juist meer concurrentie verwacht. 28% daarvan vreest zelfs dat die het eigen voortbestaan zal bedreigen.

Het Nederlandse MKB heeft weinig heil te verwachten van CETA, maar moet wel rekening houden met een toenemende concurrentie van Canadese multinationals, die gemakkelijker toegang krijgen tot de Europese markt. Hudson's Bay heeft een eerste poging gedaan met de overname van V&D, en hoewel die niet succesvol was, toont hij wel aan dat Nederland in beeld is bij Canadese ketens.

#### **b. ICS is slecht toegankelijk voor het MKB**

De helft van de Nederlandse MKB'ers heeft geen vertrouwen in het ICS, zo blijkt uit een Motivaction-enquête die Ondernemers van Nu in 2017 liet uitvoeren onder het MKB<sup>119</sup>. Dat is niet verwonderlijk, aangezien het MKB geen voordeel van het ICS te verwachten heeft. Een ICS-zaak kost gemiddeld €8 miljoen en is daarmee ver boven budget voor de meeste MKB-bedrijven. Buitenlandse investeerders die zich deze kosten wel kunnen veroorloven zijn daarmee sterk in het voordeel. Zij hebben een sterk machtsmiddel in handen waarmee ze de regering onder druk kunnen zetten.

De Europese Commissie erkent dit probleem<sup>120</sup>, en stelt daarom dat de kosten kunnen worden verlaagd door het aantal arbiters terug te brengen tot één<sup>121</sup>. Niet langer is er één arbiter uit de lidstaten, één uit Canada en één uit een derde land, de zaak wordt beoordeeld door een enkele arbiter. Dit is rechtsongelijkheid.

#### **c. Verschillende productiestandaarden ondermijnen consumentenvertrouwen**

Er is veel geklaagd over de zware administratieve last voor de Europese veetelers die voor elk dier nauwgezet moeten bijhouden welk voer en wat voor medicijnen het krijgt. Die last draagt echter wel bij aan een hogere prijs, en ook aan een hogere standaard. Canadese veetelers kennen die last niet, en zij kunnen dus onder slechtere omstandigheden en tegen een lagere kostprijs produceren. Om die reden stelt de Consumentenbond dat het niveau van consumentenbescherming onvoldoende gewaarborgd is<sup>122</sup>.

## **Conclusies en aanbevelingen**

In deze notitie zijn we ingegaan op zes omstreden aspecten van CETA. Met de ratificatie van CETA gaan we akkoord met de verregaande inperking van de zeggenschap van de lidstaten. Die inperking wordt veroorzaakt door het instellen van een aparte

<sup>117</sup> Zie <https://longreads.cbs.nl/im2018-1/welke-bedrijven-exporteren-waarheen/>.

<sup>118</sup> Zie: <https://www.bvmw.de/fileadmin/03-Themen/Mittelstand/ttip-broschuere-schoepflin-stiftung-englisch.pdf>.

<sup>119</sup> Zie <http://www.ondernemersvanu.eu/wp-content/uploads/2017/02/Z8246-Report-The-Netherlands-15-2-2017.pdf>

<sup>120</sup> Zie: <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/10102/2017/EN/SWD-2017-302-F1-EN-MAIN-PART-1.PDF>

<sup>121</sup> Zie: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2017/607251/EPRS\\_IDA\(2017\)607251\\_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2017/607251/EPRS_IDA(2017)607251_EN.pdf)

<sup>122</sup> Zie [https://www.tweedekamer.nl/downloads/document?id=9d7fcd3c-210f-40ff-bb1f-3b92d63841e0&title=Position paper Consumentenbond t.b.v. hoorzitting%2F rondetafelgesprek CETA %28handelsverdrag EU-Canada%29 d.d. 6 november 2019.pdf](https://www.tweedekamer.nl/downloads/document?id=9d7fcd3c-210f-40ff-bb1f-3b92d63841e0&title=Position%20paper%20Consumentenbond%20t.b.v.%20hoorzitting%20rondetafelgesprek%20CETA%20handelsverdrag%20EU-Canada%20d.d.%206%20november%202019.pdf)

rechtsgang voor buitenlandse investeerders (hoofdstuk 1), door het delegeren van zeggenschap over regelgeving naar een niet democratisch gecontroleerd orgaan (hoofdstuk 2), en door het onherroepelijk weggeven van de zeggenschap over onze publieke diensten (hoofdstuk 3). Gevolg is dat de regering niet meer in staat zal zijn om de Nederlandse boeren te beschermen tegen de Canadese producten die goedkoper zijn omdat ze tegen lagere standaarden geproduceerd worden. Ook uitvoering geven aan de plannen voor kringlooplandbouw wordt ernstig bemoeilijkt en is strijdig met de beleidscoherentie. (hoofdstuk 4). Het uitvoeren van verplichtingen in het kader van klimaat en milieu komen in de knel (hoofdstuk 5). Het MKB, toch de motor van onze economie, zal weinig winnen bij het verdrag, maar juist last hebben van de versterkte concurrentiepositie van Canadese en Amerikaanse ketens (hoofdstuk 6).

Omdat de handel met Canada al weinig beperkingen kende, levert het verdrag maar zeer beperkte winst op, namelijk 0,08% over zeven jaar, volgens de cijfers van de Europese Commissie<sup>123</sup>. Dat komt neer op 45 cent per EU-inwoner per week, dat is ongeveer de prijs van een kopje koffie uit de automaat<sup>124</sup>. In dit laatste hoofdstuk zetten we die onderdelen op een rijtje die het verdrag zo moeilijk te verteren maken.

### 1. De arbitrageparagraaf

De arbitrageparagraaf geeft Canadese, en indirect Amerikaanse, investeerders met grote financiële belangen de mogelijkheid om enorme claims in te dienen tegen democratisch genomen besluiten. Ook als het verdrag beëindigd wordt, loopt de arbitrageparagraaf nog 20 jaar door. De arbitrageparagraaf is niet alleen bedreigend voor de beleidsvrijheid van Nederland, het is ook een bedreiging voor de democratie. Minister Kaag (zie pagina 8) heeft uitgesproken dat ze het geen essentieel onderdeel vindt van het verdrag, en volgens zeggen van senator Henk Otten (GO) heeft de Canadese ambassadeur gezegd dat de paragraaf “toch niet gebruikt wordt”<sup>125</sup>. Hij is daarmee een onnodig risico. De arbitrageparagraaf valt onder gezamenlijke zeggenschap van de Europese Commissie en de lidstaten. Hij is dus nog niet in werking, en moet geschrapt worden.

### 2. Het Gemengd Comité

Het Gemengd Comité heeft grote zeggenschap waar geen democratische verantwoording aan gekoppeld is. In de werkgroepen van het Gemengd Comité worden nu al pogingen ondernomen om Europese standaarden te verlagen<sup>126</sup>, en met succes: de Europese Commissie heeft zich bereid getoond om het voorzorgsbeginsel af te schaffen<sup>127</sup>. Dit is niet alleen een bedreiging voor onze volksgezondheid en onze voedselveiligheid, maar ook voor de democratische legitimatie van het beleid. Meer democratische controle en transparantie is noodzakelijk, en een dringende voorwaarde voor goedkeuring van het verdrag.

### 3. Het dienstenhoofdstuk

Nederland heeft in CETA ingestemd met *en bloc* liberaliseren van alle publieke diensten, met slechts een paar voorbehouden. Dit gaat in tegen de uitspraak van de

<sup>123</sup> Zie [http://www.sice.oas.org/TPD/CAN\\_EU/Studies/CAN\\_EU\\_JointStudy\\_e.pdf](http://www.sice.oas.org/TPD/CAN_EU/Studies/CAN_EU_JointStudy_e.pdf)

<sup>124</sup> Zie <https://www.rtlnieuws.nl/geld-en-werk/artikel/143991/wat-kost-een-kopje-koffie-op-kantoor-voor-de-baas>

<sup>125</sup> Zie <https://twitter.com/BuitenhofTV/status/1231548208008060929>.

<sup>126</sup> Zie [https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/plenaire\\_verslagen/detail/b85c005d-1215-4151-89f9-4ec67b88a658#id88e2c3e8](https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/plenaire_verslagen/detail/b85c005d-1215-4151-89f9-4ec67b88a658#id88e2c3e8).

<sup>127</sup> Zie <https://canadians.org/report-potential-dangers-ceta-committees-europe>.



Eerste Kamer in de motie Brocker<sup>128</sup> over het werk van de Commissie Kuiper<sup>129</sup>, die een genuanceerde en gefaseerde behandeling van de liberalisering van diensten voorstaat. Als de Eerste Kamer haar eigen uitspraken serieus neemt, kan zij niet instemmen met dit onderdeel van het verdrag.

#### 4. *Landbouw, en met name kringlooplandbouw*

Een deel van de Canadese producten kan door de lagere standaarden goedkoper geproduceerd worden, zonder dat dat aan de grens kan worden gecontroleerd. Hiermee worden de strenge eisen die aan de Europese boeren worden gesteld, ondermijnd. Daardoor staan de Europese normen voor voedselveiligheid onder druk, zie punt 2 hierboven. De ambitie van de regering om kringlooplandbouw te bevorderen is op voorhand gedoemd te mislukken.

#### 5. *Klimaatverplichtingen*

Het CETA-verdrag is gericht op het weghalen van handelsbeperkingen, ook wanneer die de vorm hebben van regels die duurzaamheid, werknemersrechten en milieu beschermen. De klimaatkosten van producten die duizenden kilometers over zee worden getransporteerd, worden niet meegenomen. Ook zijn de duurzaamheids-hoofdstukken zwak en niet afdwingbaar. De ervaring leert dat bedrijven gebruik maken van arbitrageparagrafen om claims in te dienen tegen overheden die proberen de uitstoot van broeikasgassen te verminderen, en klimaatverandering tegen te gaan.

#### 6. *MKB*

Het MKB, de motor van onze economie, exporteert nauwelijks naar Canada, en dit verdrag biedt voor deze ondernemers nauwelijks mogelijkheden. Het verdrag is vooral bedoeld voor grote bedrijven, wat onder andere blijkt uit het feit dat een arbitragezaak gemiddeld €8 miljoen kost. Om tegemoet te komen aan dit bezwaar, heeft de Europese Commissie voorgesteld dat middelgrote bedrijven beroep kunnen doen op een panel met slechts één arbiter. Dit maakt de positie van de investeerder én van de aangeklaagde staat er niet beter op. Het MKB heeft wél last van de toegenomen concurrentie van Canadese en Amerikaanse investeerders, en van de ondermijning van het consumentenvertrouwen.

---

## Colofon

**Geschreven door:** Anne Marie Mineur

**In opdracht van:** Milieudefensie en Handel Anders

**Met dank aan:** Freek Bersch (Milieudefensie), Sara Murawski (Handel Anders), Marieke van Doorn (Handel Anders), Niels Jongerius (TNI), Guus Geurts (coördinator TTIP, CETA en landbouw-coalitie), Roeline Knottnerus (onderzoeker), mr. Meike Terhorst, prof. dr. Henk Overbeek.

---

<sup>128</sup> Zie [https://www.eerstekamer.nl/motiedossier/c\\_e\\_motie\\_brocker\\_vvd\\_c\\_s\\_over\\_de](https://www.eerstekamer.nl/motiedossier/c_e_motie_brocker_vvd_c_s_over_de).

<sup>129</sup> Zie <https://www.eerstekamer.nl/commissies/parlementaire Onderzoekscommissie>.